

ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING LINGVISTIK QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Bo‘tayeva Zebo Aliyarovna

*Surxondaryo viloyati, Oltinsoy tumani 2- sonli kasb -hunar maktabi ona tili va adabiyot
fani o‘qituvchisi*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11189585>

Abstract: *In this article, information on the development of students' linguistic abilities in mother tongue classes is reflected.*

Key words: *Linguistics, preservation and development of languages of nations and peoples, Applied linguistics, word formation, phonetic analysis.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ona tili darslarida o‘quvchilarning lingvistik qobiliyatlarini rivojlantirish borasida ma‘lumotlar o‘z aksini topadi.*

Kalit so‘zlar: *Tilshunoslik, millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, Amaliy lingvistika, so‘zlar tuzish, fonetik tahlil qilish.*

KIRISH (Introduction)

O‘zbek tili taraqqiyoti hozirgi kunga qadar bir qancha rivojlanish bosqichlarini bosib o‘tgan. O‘zbek tili til taraqqiyotining qaysidir davrida tahqirlandi, xo‘rlandi, qaysidir davrida yanada rivojlanib, sayqallanib bordi. 1989-yil 21-oktabrda o‘zbek tiliga Davlat tili maqomi berilgandan keyin esa tilimiz qadri yanada ortdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2020-yil 20-oktabrdagi “Mamlakatimizda o‘zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PF-6084 Farmonida “o‘zbek tilining xalqimiz ijtimoiy hayotida va xalqaro miqyosdagi obro‘-e‘tiborini tubdan oshirish, unib-o‘sib kelayotgan yoshlarimizni vatanparvarlik, milliy an‘ana va qadriyatlarga sadoqat ruhida tarbiyalash, mamlakatimizda davlat tilini to‘laqonli joriy etishni ta‘minlash, O‘zbekistondagi millat va elatlarning tillarini saqlash va rivojlantirish, davlat tili sifatida o‘zbek tilini o‘rganish uchun shart-sharoitlar yaratish, o‘zbek tili va til siyosatini rivojlantirishning strategik maqsadlari, ustuvor yo‘nalish va vazifalarini hamda istiqboldagi bosqichlari” belgilab qo‘yildi.

Tilni bevosita o‘rganish bilan shug‘ullanadigan fan tilshunoslik, tilshunoslik yoki tilshunoslik deb ataladi. Lotin tilshunosligidan tarjima qilingan lingua "til" degan ma‘noni anglatadi. "Tilshunoslik" atamasi eng keng tarqalgan. Til o‘rganish muayyan til hodisalariga, boshqa tillar ta‘siriga, muayyan tilda ona tilida so‘zlashuvchilarning madaniyati va hayotiga ta‘sir ko‘rsatgan tarixiy jarayonlarni batafsil o‘rganishga asoslangan izchil va murakkab jarayondir. Dunyoning til rasmidagi hozirgi holatini tahlil qilish asosida tilni o‘rganish mumkin emas. Tilshunoslarning oldingi avlodlarining tadqiqotlari tajribasini hisobga olish kerak.

Lingvistika termini qator Yevropa mamlakatlari: ingliz, fransuz, nemis, ispan, rus va boshqa tillarda faol qo‘llanilib, til haqidagi fanni anglatadi. Ushbu so‘zning o‘zagi

lingua bo‘lib, til degan ma‘noni beradi. Binobarin, lingvistika terminining o‘zbek tilidagi muqobili, ma‘nodoshi tilshunoslik bo‘lib, ular o‘zaro sinonimik munosabatga kirishadi.

Amaliy lingvistika - bu tilni bilish va bunday bilimlar natijalarini boshqa odamlarga yetkazish, bu ilmiy nazariyalarni qurishni nazarda tutmaydi. Tilshunoslik so‘zning keng ma‘nosida (tilni bilish va bu bilimlar natijalarini boshqa odamlarga yetkazish) ilmiy (ya‘ni tilshunoslik nazariyalarini qurish bilan bog‘liq) va amaliy fanlarga bo‘linadi. Ko‘pincha ilmiy tilshunoslik lingvistika deb ataladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (PF –6108-son 06.11.2020.) farmonida belgilanganidek, 2021-yil 1-martga qadar malakali pedagog, ilmiy xodimlar, psixolog va xorijiy ekspertlarni (shu jumladan, Finlyandiyaning malakali mutaxassislarini) jalb qilgan holda Milliy o‘quv dasturi ishlab chiqiladi. Bu jarayonda tayanch umumta‘lim muassasalari belgilanadi va 2021-2022 -o‘quv yilidagi ta‘lim jarayonida bu dastur tajriba-sinov tariqasida joriy qilinadi. Mazkur dastur hozirda joriy qilinib, uning oldingilaridan farqli jihatlari quyidagilar:

1. Avvalgi o‘quv dasturlari mazmuni 90% nazariyadan iborat bo‘lib, o‘qitish metodikasi yodlatishga yo‘naltirilgan. Yangi Milliy o‘quv dasturi mazmuni 50% nazariya, 50% amaliyotdan iborat bo‘ladi va o‘quvchining mustaqil faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratiladi. 2. O‘quv dasturlarida baholash esa faqat eslab qolgan bilimlar hajmini aniqlagan. Yangi dastur asosida o‘quvchilarda shakllangan ko‘nikmalar baholanadi. 3. Fanlar soni va o‘quv yuklamalari optimallashtirilib, o‘quvchilar qiziqishiga ko‘ra fanlarni tanlab o‘qish imkonini beruvchi variativ o‘quv dasturlar asosida hayotga va kasbiy faoliyatga tayyorlash imkoni yaratiladi. 4. Milliy o‘quv dasturi asosida fanlar chiziqli tartibda emas, spiralsimon tarzda o‘qitiladi. Ya‘ni mavzular takroriy emas, bir-birini mantiqan davom ettiruvchi hamda soddadan murakkabga tomon yo‘naltirilgan tarzda kiritiladi. O‘quvchiga tilni o‘qitish orqali shu til bo‘yicha egallanadigan nutqiy faoliyatning asosiy to‘rt turi: nutqni tinglab tushunish, gapirish, o‘qish va yozish amallari bo‘yicha har bir sinfda taqozo etiladigan malaka va ko‘nikmalar me‘yorini rivojlantirish, bunda o‘qish hamda mehnat jarayonida, oila va jamoat joylarida yuzaga keladigan turli nutqiy vaziyatlarda mustaqil ravishda fikr almasha olish va fikr bayon eta bilish, eshitilgan materialni idrok etish, shuningdek, yozma manbalarni o‘qish orqali axborot olish, voqea-hodisalarga o‘z munosabatini bildirish tarzida muloqotga kirish malakasini egallab borish dinamikasi nazarda tutiladi. “Ona tili” nafaqat leksik va grammatik me‘yorlarni o‘rgatuvchi, balki o‘quvchitutqiy faoliyatida ixtiyoriy mavzu, fanlar kesimidagi matnlarni tinglab tushunish, to‘g‘ri o‘qish, orfoepik va orfografik me‘yorlarni qo‘llash salohiyatini rivojlantirishiga xizmat qiladigan fandır. O‘quvchining mantiqiy, tanqidiy, ijodiy fikrlashi uchun ona tili darslarida o‘qib tushunishga alohida e‘tibor qaratiladi. Ona tilini puxta o‘zlashtirgan o‘quvchi boshqa fanlarni qoniqarli o‘zlashtiradi.

O‘quvchilarda lingvistik kompetensiyani takomillashtirish ona tili dasrlikarida berilgan mashqlar, qo‘shimcha topshiriqlar va sinfdan tashqari ishlar asosida amalga oshiriladi. Xususan, fonetik kompetensiya tovush va harflarni bir-biridan farqlash, so‘zlarni bo‘g‘inlarga bo‘lish, tushurib qoldirilgan unli va undoshlarni qo‘yish, jarangli va jarangsiz undoshlarni farqlash, so‘zlarni alifbo tartibida yozish, berilgan harflarda so‘zlar tuzish,

fonetik tahlil qilishga oid mashqlarni bajartirishorqali shakllantirilsa, garafik kompetensiya soʻz, gap va matnlarni koʻchirib, yozishga oid mashqlar, taʼlimiy diktantlar asosida amalga oshiriladi. Boshlangʻich sinf ona tili darsliklarida orfografik, orfoepik, leksik, grafik (morfologik va sintaktik mashqlarga boʻlinadi) mashqlar berilgan boʻlib, har birioʻquvchilarda kompetentlikni shakllantirishga yordam beradi. Fan va texnologiyalarning tezkor surʼatlarda rivojlanishi butun dunyo boʻylab globallashuv jarayonini yanada tezlashtirib yubordi. Nafaqat ishlab chiqarishda, balki taʼlim sohasida ham yangi texnologiyalarning kirib kelishi uchun eshiklar keng ochildi. Oʻzaro integratsiyalashuv jarayonlari natijasida eski, samaradorligi past boʻlgan taʼlimdan sekin-astalik bilan voz kechilib, yangi, oʻquvchilarni yanada faolashtiradigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan taʼlim tizimigaoʻtilmoqda. Oʻquvchilarda lingvistik kompetensiyalarni takomillashtirishda zamonaviy taʼlim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Hozirgikundaoʻquv jarayonini taʼlim texnologiyalarisiz tasavvur qilib boʻlmaydi. Taʼlim texnologiyalarioʻquvchining bilimlarni kompleks egallash, ularning ijodiy faolligini yanada oshirish imkonini beradi. Oʻquv jarayonida taʼlim texnologiyalarini qoʻllash orqali berilgan topshiriqni bajarishga kam vaqt sarflab, tejalgan vaqtdan unumli foydalanish, oʻquvchilarning kengroq maʼlumot olishlari, oʻrganganlarini amalda qoʻllab koʻrishlari uchun sharoit yaratish mumkin.

Bugungi kunga kelib bir qancha zamonaviy taʼlim texnologiyalari ommalashib ulgurdi: muammolioʻqitish texnologiyasi, modulli taʼlim, oʻquv-biluv faoliyatini loyihalalash texnologiyasi, didaktikoʻyin texnologiyasi, sinf jamoasini differensiallash texnologiyasi, taʼlimda axborot kommunikatsion texnologiyalarni qoʻllash texnologiyasi, hamkorlikdoʻqitish texnologiyasi va boshqalar. Yurtimizda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish natijasida maktablarning moddiy-texnik bazasining yaxshilanishiga, elektron taʼlim joriy qilinishiga erishilmoqda. Bu esa taʼlimda axborot kommunikatsion texnologiyalarning joriy qilinishi, koʻplab elektron resurslarning yaratilishi natijasida oʻquvchilarning bilim olish imkoniyati bir necha marotaba oshdi. Bolalar endilikda ortiqcha vaqt va kuch sarflamay maʼlumotlarni Internet tarmogʻidan va elektron resurslardanoʻzi izlab topishi, qayta ishlashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining ”Oʻzbekistonning yangi taraqqiyot davrida taʼlim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida” gi PF-6108-son farmon.

2. Zamonaviy oʻzbek tili: Morfologiya/ Mualliflar jamoasi. Masʼul muharrirlar H.Gʻ.Neʼmatov, R.R.Sayfullayeva. –T.:Mumtoz soʻz, 2008. -468 b.